

OSMANLININ GÖRSEL ŞİİRLERİ III
-TRAJEDİNİN GÖLGESİNDE HÜNER GÖSTERİSİ-

Ottomans' Visual Poems III
-A Skill Performing Under The Shadow Of Tragedy-

Özer ŞENÖDEYİCİ*

Özet

Osmanlının görsel şiirleri Klâsik Türk Edebiyatı geleneği içinde biçim ve içerik açısından gelenekle tam bir uyum gösteren edebî eserlerdir. Ancak bu şiirlerde, manâ ile irtibatı zayıf da olsa, göze hitap eden bir yön bulunmaktadır. Çalışmamızda Şahin Giray'a ait böyle bir eser incelenecektir. Şiirdeki ifadeler ve Şahin Giray'ın yaşam öyküsü, söz konusu görsel şölani, af dileyen başarısız bir devlet adamının trajedisi konumuna getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Edebiyatı, görsel şiir, Şahin Giray.

Abstract

Ottomans' visual poems are literary works that are in unison with the tradition as per their forms and contents in Classical Turkish Literature. But in these poems there is a special characteristic about visualty also it has an atonic relation with the content. In our work a visual poem that belongs to Şahin Giray will be examined. Words in poem and Şahin Giray's life story reduced the poem to a tragedy of an unsuccessful statesman.

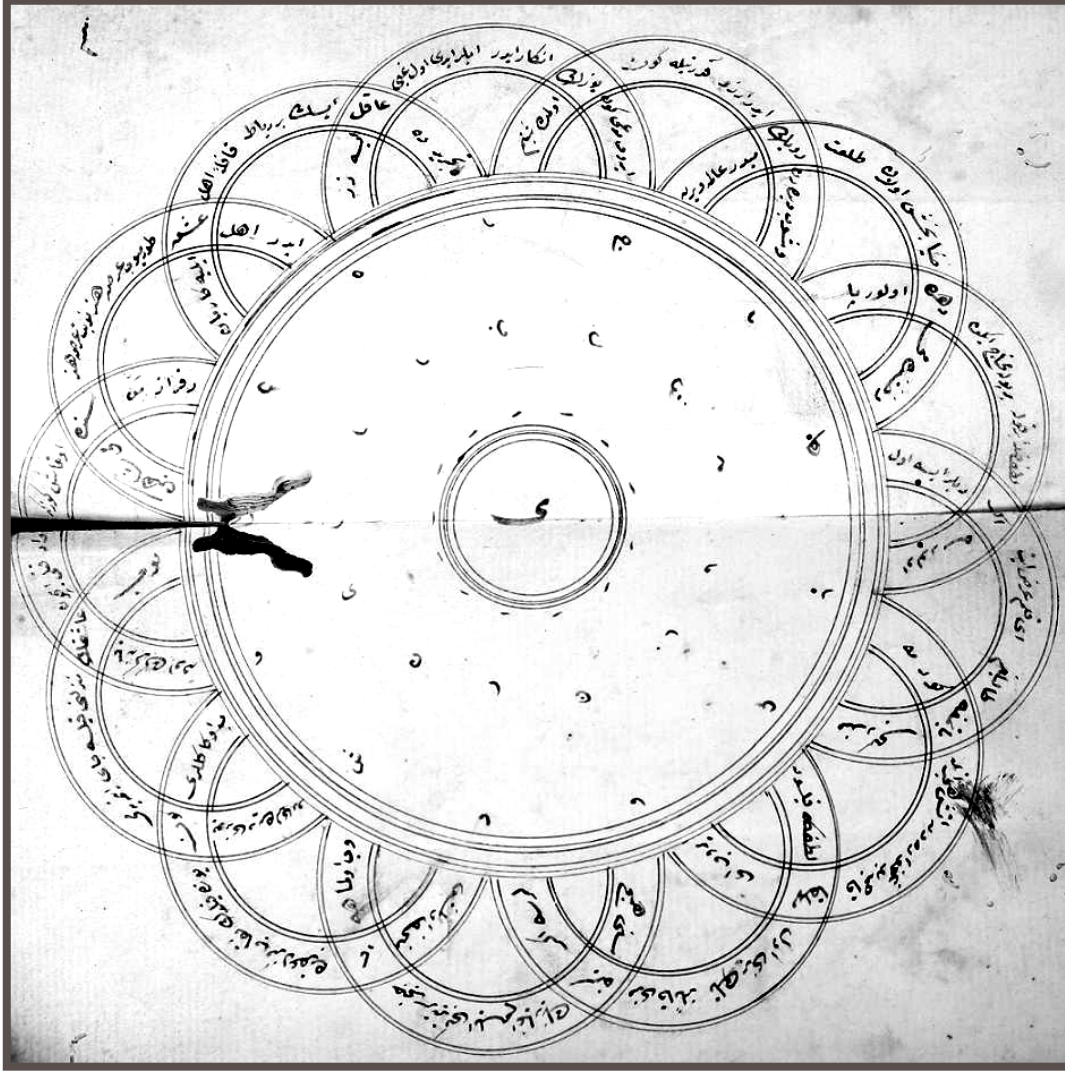
Key Words: Classical Turkish Literature, visula poem, Şahin Giray.

Klâsik Türk edebiyatının zengin geleneği, her ne kadar belirli kalıplar içinde söz söylemeyi gerektirse de bu kalıpların, orijinalite peşinde koşan şairlerin arayışına engel olmadığı söylenebilir. Hatta sözü gerek anlam, gerekse dış kabuğu açısından süsleyerek hüner göstermek isteyen sanatkârlar, hem göze hem de zevk-i selime aynı anda seslenen, şaşırtıcı, zorlayıcı ve hayranlık uyandıran eserleri, kendilerine yeni kalıplar bularak meydana getirmeyi başarmışlardır. Çalışmamızda böyle bir eseri, çeşitli yönleriyle tetkik etmeye çalışacağız.

Osmanlının görsel şiirleri üzerine bir dizi yazı oluşturacak kadar malzeme topladığımızda, bunların tanıtımı ve neşri sürecinde yeni örneklerle karşılaşacağımızdan emindik. Nitekim, bu gizli kalmış güzellikleri ortaya çıkarmaya başladığımız günden bu yana birçok örnek bularak, klâsik Türk şiiri geleneği içinde görsel şiirlerin de kendi alanlarında bir gelenek oluşturacak yoğunluğu taşıdığını ortaya koymaya çalıştık. Çalışmalarımız devam ederken, Doç. Dr. M. Fatih Köksal da şahsî kütüphanesinde bulunan bir mecmua içinde, yazımıza konu olan görsel şiiri bulduğunu haber verdi ve konu hakkındaki çalışmalarımıza istinaden, şiiri yayımlamak üzere fotoğraflamamıza izin verdi. Bu anlamda kendisine teşekkürü bir borç biliriz.

* Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi.
ozersenodeyici@gmail.com

Söz konusu şiir, bir büyük daire ve bu daireye iç içe geçirilmiş bir şekilde eklenen on üç yarım daireden oluşmaktadır. Mecmuanın karşılıklı iki sayfasına çizilmiş / yazılmış olan, şairinin de bir “hüner gösterisi” olarak takdim ettiği şiiri aşağıdadır:

Şekil 1. Şahin Giray’ın görsel şiiri

Şiir, gazel nazım biçimi ile kaleme alınmıştır. Musarra olan ilk beyit, sol taraftaki kurt yeniği lekesi hizasından başlamaktadır. Her beyit, ortada bir yuvarlak içinde bulunan “ye” (ي) harfine bağlanmaktadır. “Ye” harfini çevreleyen yuvarlağın etrafında bir sıra “elif” (ل) harfi bulunmaktadır. Bütün beyitler bu iki harfin birleşimi olan seslerle başlamaktadır ve yine aynı seslerle bitmektedir. Şiirin bütün beyitlerine bakıldığında, ilk sözcüklerin “yâ- (ya-)” (يا) hecesi ile başladığı, “-ây” (أي) hecesi ile bittiği görülebilir. Aynı harfler ile başlayan beyitler, küçük daireler oluşturarak başlangıç noktasına geri dönmektedir. Şiirin görsel estetiğini oluşturan bir başka hüner de aynı yerden başlayıp aynı yerde biten küçük dairelerin birbirleri ile kesiştikleri kısımlarda kendini göstermektedir. İki küçük dairenin kesiştiği yerde bulunan sözcükler, yazmada kırmızı ile yazılmışlardır ve her iki beyitte geçen ortak sözcüklerdir (Kırmızı ile yazılan kısımlar hafif silik görünümündedir.)

4. *Yâr* delerse eğer **sînemizi** kâ' iliz
Tek bizi ol **meh-likâ** lutfına³ kılsun sezây

(Sevgili, eğer bağrımızı delerse razıyız; yeter ki o ay yüzlü bizi lûtfuna münasip görsün.)

5. Yan virüp ey **meh-likâ** kaçma bu gam-hâreden
Âteş-i hicrân ile **yanmağa** görme revây

(Ey ay yüzlü güzel! Bu kederli âşıktan uzak durup kaçma; onu ayrılık ateşiyle yanmaya lâyık görme.)

6. *Yaz* semender gibi **yanmağa** tâlibliğim
Ey kalem_ 'arz it **eğer** diler ise ol hümây

(Ey kalem! Semender gibi yanmaya talip olduğumu, eğer o hümâ isterse, yazıp arz et.)

7. Yâver olursa **eğer** lutf-ı Hudâ bir kula
Bir pula muhtâc iken **dehre** olur pâdişây

(Eğer Allah'ın lûtfu bir kula yardımcı olursa, o kimse bir pula muhtaçken âleme padişah olur.)

8. Yâ meh-i rahşânda mı **dehre** ziyâ-bahş olan
Tal'at-ı **rûyuñ** mudur 'âleme viren cilây

(Yoksa dünyaya ışık bahşeden o Ay gibi parlak yüzlüde mi? Âleme parlaklık veren senin yüzünün güzelliği mi?)

9. *Yaş* düşüp dîdeden **rûyuñ** ider ârzû
Kudret ile gün **yüziñ** olmada şeb-nem-resây

(Yaş, gözden düşüp senin yüzünü arzu eder. Böylece güneş gibi parlak olan yüzün çiğ taneleri yetiştirir.)

10. Yâ lec idüp müdde'î gün **yüziñ** inkâr ider
Eyler idi ol gabî '**âkil** ise zerre rây

³ metinde : lutfuña

(Boşuna dava güden kimse, ayak direyip senin güneş yüzünü inkâr eder. O ahmak, zerre kadar akli olsaydı, onu düşünebilirdi.)

11. *Yap* reh-i tecrîdde ‘âkil isen bir ribât
Kâfile-i ehl-i ‘aşka eyleye kârbân-serây

(Eğer akıllıysan, tecrit yolunda aşk ehli kafilesine kervansaraylık edecek bir han yap.)

12. Yâre ider ehl-i ‘aşk turmayup ‘arz-ı hüner
Nebet-i ‘arz-ı hüner sende mi Şâhîn Girây

(Aşk ehli sevgiliye durmadan hüner gösterisi yapar. Şahin Giray, hüner gösterisi sırası şimdi sende midir?)

13. Yâr-ı ser-firâz-ı men sende o kaş [u] göz ki var
Katli için ‘âşıkîñ yâ ne gerek ok u yay

(Benim benzersiz sevgilim, sende o kaş ve göz olduktan sonra, âşığın katli için ok ve yaya ne gerek var?)

Şahin Giray tarafından yazılan şiirde, ortadaki ünlüsü elif ile gösterilen Türkçe hecelerin de (yap, yaş, yaz) bir buçuk hece olarak değerlendirildiği görülmektedir. Aslında sonunda “ye” (ﻯ) harfi barındırmayan bazı hecelerde de bu sesin türetildiği (cilây, resây) dikkati çekmektedir. Şahin Giray’ın hayat hikâyesi gözden geçirildiğinde, siyasî ve askerî manâda başarısız olan bir “Giray”ın edebî platformda yeteneğini sergilemeye çalıştığı anlaşılabilir.

Topal Ahmed Giray Han’ın oğlu olan (Tuman 2001: 480) Şahin Giray⁴, kardeşi Sahip Giray Han zamanında kalgaylık etmiş, 1777 yılında ise Kırım Hanı olmuştur. 1778 yılında Kırım halkı kendisine karşı ayaklanınca Rusya’ya sığınmış, Rusların yardımıyla yeniden Hanlığa dönmüştür. Yersiz kararları ile Kırım’ın Rusların eline geçmesini kolaylaştıran Şahin Giray, 1787 yılında Osmanlı Devletince Rodos’a sürgün edilmiş, daha sonra ise öldürülmüştür (Şemseddin Sâmî 1996: 2841).

Şairini oldukça meşgul ettiği anlaşılabilir bu şiir, gözden düşen sanatkar bir devlet adamının itibar kazanma çabalarını düşündürmektedir. Büyük bir çöküş yaşadığını bildiğimiz Şahin Giray’ın şiiri, edebiyat tarihimizdeki bir başka müstesna “özür dileme”yi, dolayısıyla Ahmet Paşa’nın “kerem” redifli şiirindeki üslubu akla getirmektedir. Ahmet Paşa, Sultan Mehmet’ten af talep ederken:

Kul hatâ itse n’ola ‘afv-ı şehinşâh kanı
Tutalum iki elim kanda imiş kanı kerem

⁴ Edebî ve tarihsel kişilik olarak birden fazla “Şahin Giray” olmakla birlikte, Tuḥfe-i Nâilî’de (2001: 480), hayat hikâyesini aktardığımız şairin şiirine örnek olarak çalışmamıza konu olan şiirin üç beyti verilmiştir. Bu da “Şahin Giray”lar arasında bir karışmaya mahal vermemektedir.

beytini de içeren kasidesini arzı için sözcülük ettirmiştir⁵. Şahin Giray'ın da Rodos'ta sürgünde iken hüner gösterebilecek zamanı fazlasıyla bulduğu tahmin edilebilir. Osmanlı Devleti'ne bağlı eski bir Han olan şairin, gazabına razı olduğu ve her kararına tâbi olacağını açıkça ifade ettiği “yâr”, “mâh”, “meh-likâ” ve “hümâ”nın Devlet-i Âl-i Osman'ın padişahına işaret ettiğini düşünmekteyiz:

Yanaşup ol mâha yâ hancer-i ser-tûzini
Eylesem ağyârınıñ sînesini hemçü nây

Yâr delerse eğer sînemizi kâ'iliz
Tek bizi ol meh-likâ lutfına kılsun sezây

Yan virtüp ey meh-likâ kaçma bu gam-h'âreden
Âteş-i hicrân ile yanmağa görme revây

Yaz semender gibi yanmağa tâlibliğim
Ey kalem 'arz it eğer diler ise ol hümây

Devamındaki beyitte, şairin söz konusu şiirini Rodos'taki sürgünü esnasında yazmış olabileceği ihtimalini kuvvetlendiren ifadeler bulunmaktadır. Sahip olduğu bütün ihtişamı ve nimetleri yitiren bir “Giray”ın eski günlerine özlemi ve içinde bulunduğu sefalet aşağıda en estetik ifadesini bulmuş görünmektedir:

Yâver olursa eğer lutf-ı Hudâ bir kula
Bir pula muhtâc iken dehre olur pâdişây

Şahin Giray, Ahmet Paşa'nın ya da benzeri sanatkâr devlet adamlarının şiir aracılığıyla zor durumlardan kurtulabildiği, yahut alelâde şairlerin şiir vesilesiyle makam ya da menfaat elde edebildiği bir coğrafyada bulunduğu farkında olarak aşağıdaki beyti söylemiş olmalıdır:

Yâre ider ehl-i 'aşk turmayup 'arz-ı hüner
Nevbet-i 'arz-ı hüner sende mi Şâhîn Girây

Görsel şölenin ardındaki trajedi, şiiri yalnızca estetik bir deneme olmaktan çıkararak onu birçok yönden ibret vesikası hâline getirmektedir.

Söze bağlı görsel estetiğin sınırlarını zorlayan Şahin Giray, Osmanlı coğrafyasındaki görsel şiir örneklerini biliyor olmalıdır. Daha önce neşrettiğimiz şiirlerde de görülen, merkezde aynı harflere bağlanma, bazı sözcükleri birden fazla mısra için ortak kullanma gibi hususlar, bu şiirde de görülmektedir. “Elif” (ل) ve “ye” (ي) harfinin merkeze alınmasını, bu harfleri barındıran sözcüklerin manâyı ifade edebilecek anlam yoğunluğuna ve kafiye tıkamayacak çoğunluğa sahip olmasına bağlayabiliriz. Aynı harfle başlayıp aynı harfle son bulan beyitlerin başka şairlerce de kullanıldığını,

⁵ Ahmet Paşa'nın, Fatih Sultan Mehmet arasında vâki hadisenin ayrıntıları Latîfî Tezkiresi (Canım 2000: 157-158)'nde mevcuttur.

Ferişteoğlu'nun Farsça Divançesi'ndeki⁶ şiirlerle ispatlayabiliriz. Hurufiliğin Batı Anadolu'daki kalesi olan Ferişteoğlu, Arap alfabesinde bulunan her harfe atfen yazdığı 28 gazelde, bütün beyitleri, kâfiyeyi oluşturan harfle başlatmıştır. Onun ilk gazelinden vereceğimiz bir beyitle örneği somutlaştıralım⁷:

ای کرده کمند دل ما زلف دو تارا
افکنده سر زلف تو صد دام بلا را

(Ey gönlümüze iki parça saçını dolamış olan sevgili! Ey yüz belâ tuzağını saçının ucuna asmış olan sevgili!)

Osmanlının görsel şiirleri üzerine yazdığımız üçüncü yazımızda, kurguladığımız arka plânıyla da dikkati çeken ve görsel estetiğin zirvesinde yer alacağını öngördüğümüz bir şiire yer verdik. Asırların birikimlerini barındıran mecmuaların Klâsik Türk Edebiyatı açısından taşıdığı öneme ve barındırdığı gizli güzelliklere bir kere daha bu vesile ile dikkat çekmek isteriz. Bunun yanı sıra XVIII. yüzyılda başarısız bir devlet adamının af talebiyle şiire sarılması, edebî eserin yalnızca estetik anlamda değil, sosyal ve siyasî anlamda da söz sahibi olan canlı bir üretim olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Şahin Giray'ın estetik teşebbüsünün acıklı bir şekilde sona ermesi de; devlet işlerinde bazı şeylerin edebî af talepleriyle yürümeyecek kadar çetinleştiğini ya da sanatkâr ruhlu bir kimsenin şaheser düzeyindeki eseriyle dahi affettiremeyeceği cürümler işleyebileceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Ferişteoğlu. **Divânçe-i Ferište** (yazma). Millî Kütüphane Yazmaları. Ankara.

Lâtîfî. **Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ / İnceleme-Metin** (Haz.: Rıdvan Canım). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. Ankara, 2000.

Mecmû'a-i Eş'âr (yazma), M. Fatih Köksal Şahsî Kütüphanesi. Nu.: Yz. 167.

Şemsettin Sâmî. **Kâmûsü'l-A'lâm IV / Tıpkıbasım**. Kaşgar Neşriyat. Ankara, 1996.

Tuman, Mehmet Nâil. **Tuhfe-i Nâilî / Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri II**. (Haz.: Cemâl Kurnaz, Mustafa Tatçı). Bizim Büro Yayınları. Ankara, 2001.

⁶ Eser, tarafımızca neşre hazırlanmaktadır.

⁷ Beyit "elif" harfiyle başlayıp "elif" harfiyle bitmektedir.